

ŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol poli in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 22. V torek 30. maja 1854. III. tečaj.

O sadjoreji.

(Dalje.)

IX. Požlahtnenje divjakov.

Učba bi ne bila po detovodskih pravilih vravnana, če bi učitel vse šolce, ki so od Boga raznih talentov prejeli in se doma na različno vižo redijo in gojijo, po edem kopitu učil in gojil: ravno tako ne dostojno — ne praktično — bi stalo, sadonosnice toliko-ternih raznih razmer, lastovitost in plemen po ednakem načinu žlahtiti ali cepiti.

Od dobe — že čez tisuč let — ko so sadjorejci na umetnost napadli, pleme žlahtnega drevesa na divjak prenesti, to je: sadonosnice cepiti, so tudi znajdli, pravijo več ko sto načinov, po kojih se to delo obravnava. Prava urednost drevesa cepiti pa le u tem obstoji, da umimo po naj boljših in prostejših pravilih drevje žlahtiti.

Navadno cepimo dandanašni po peterih načinih: 1. u sklad, 2. u zarezo, 3. u zakožo, 4. s prilepenjem ali dolagoj, 5. s popkom.

1. Ceplenje u sklad.

Ono je, berš ko ne, naj starji način drevje cepiti, pri kmetih še zdaj nar navadnejši, vondar tudi naj slabši, ker se po tem načinu drevesu velika rana vseka, koja se težko in počasno zaceli.

U sklad cepimo vsakega plemena divjake; ki so naj menj za možki palec debeli. Naj raji se u sklad delo pospeši, če se cepi, kadar sok ali muzga pod kožoj prične prihajati. Marelce, breskve in češnje že u svečanu ženó, kmalo po tem češplje; sušca gruške, malo pozneje jabelke.

Bil sim še mal in mlad, ko je na očetovem vertu, sosedov Matevž divjake cepil. Bil je, kar zdaj razsoditi vem, v sadjoreji dobro izurjen, torej povem, kako se je s ceplenjem u sklad sponašal.

Matevž prinese u locnačici potrebno pripravo, od koje smo že govorili, pa tudi cepičev mnogih plemen u zvezkih, vsakega plemena ime na popirčku napisano in s cepičem privezano. Naročili so oče Matevžu, da vsakega plemena sadonosnič raznih verst cepi, p. zgodnih in poznih, sladkih in reznih jabelk, raznih grušek, sliv, češenj itd. Rekli so: tako bomo, kadar ceplenci roditi začnú, po leti, jesen in tudi po zimi sadja jesti imeli.

Matevž je krevlaste divjake, in koji so grampasto kožo imeli, celo pri tleh žlahtnil; lepe, ravne, s gladko kožo pa štiri, pet čevlov visoko, in močne, precej debele, še višej. Prežagal je divjak ravno vprek, kder je naj lepšo, gladko kožo imel, in po tem s vertnim nožem divjak še gladko obrezal, kder ga je prežagal. Dalje nastavi močen nož na sredo debla, s sekiricoj nanj tolklja, da se divjak za poldrugi palec globoko gladko razkolje, in usklad zagojzdico terči, da ga toliko razkroji, kolikor je cepič debel.

Zdaj vzeme cepič, in mu s ojstrim oskim nožičem naredi vštric lepega napetega popka zarezo u stran, in vreže naprej podolgama, tako tudi na drugi strani za obilen palec dolgo, da je cepič kakor zagojzdica ošiljen (ošpičen).

Matevž je cepiču pri stranicah kožo pustil; tudi je zunanja plat cepiča nekoliko debeleja od notranje bila, da je sklad, cepič vanj vteknivši, totoga povsod na tesnem prijel, ko zagojzdico zmakne. Pazil je pa, da se je koža divjaka stikom s kožoj cepiča spopadla. Na tem je vse ležeče pri cepljenji. Na cepiču je Matevž le po dva k večemu tri očesa pustil; pa cepič na verhu, po straneh, kolikor ga je u skladi tečalo in rano s cepivnim voskom dobro zamazal, in zadnič s cunjoj ali pa popirjem ovil, da se vosek pri veliki vročini ni topil.

Da cepljenje u sklad dobro stori, je paziti, da divjak, kterega misliš cepiti, je u koreninah že dobro vrašén. Dobro je, da se tista stran cepiča, kder je prvi bližni popek, znotrej oberne, da poprej rano zaceli. U tenek divjak se vteknje le en sam cepič,

v čez kožel debelega dva, in v še debelje po štiri, ter se divjak križem precepi, drugo vse pa tak vravna, kakor je bilo rečeno pri ceplenju s ednim cepičem.

(Dalje sledi.)

Šolski nauk mora dober in tečen biti.

Šolski nauk je dober in tečen, če se učencom prileže in se jim v glavo in serce prime. — Da bi bil pa šolski nauk dober in tečen, mora učitelj pred vsim drugim skerbeti:

1. Da se nauk večkrat prenovi in preobleče. Vsak nauk, ki se učencom prednaša, se mora spreminjati in prijeten biti. Koj pri prvih čerkah, ki se jih učenci uče, si je učitelju treba prizadevati, da se vse suho in neprijetno prav modro odvrča. Čerke se ne smejo le same na sebi imenovati in mehaniško otrokom v glavo zabijati, ampak koj, kadar jih učenci le toliko poznajo, da ze lahko iz njih kake razumne besedice sestavijo, naj se že slovkovati in brati začenja. Tako imajo otroci koj veliko veselja, ker že sad svojega truda in učenja vidijo, — ker vedó, da že kaj premorejo in znajo. Iz prvih naučenih čerk *i, u, e, o, a, j, r, n, m, l, s, š* bi se jim, postavim, lahko sestavilo: *oj, roj, noj, maj, saj; le, les, res; vi, vir, mir, sir* i. t. d., ali pa, če se glasnice zmenjajo: *raj — roj; maj — moj; les — lis — las* i. t. d. To branje in pisanje se lahko prav na daleko in široko izpeljuje ter učitelju in učencom veselja in kratek čas napravi.

2. Mora učitelj ta in uni nauk od več strani in krajev različno prednašati in uterdovati. Ne bilo bi dosti, če bi se vselej le pri suhih vodilih in pravilih začenjalo in mudilo, in če bi se vsaka reč le po enem in tistem kopitu merila in uravnovala. Različnost je sladina, s katero se šolski nauk soliti mora.

3. Učitelj mora svoje učence pri nauku misliti pustiti. Le to, kar učenci po modrem vodilu svojega učitelja sami najdejo in zapazijo, le to se jim globoko v serce in glavo utisne in jim veselje stori. — Če pa učitelj na vsako uprašanje le sam odgovarja in svojim učencom nič misliti ne pusti in časa ne

da, ne bo s svojim ukom nikoli tega dosegel in storil, kar bi doseči in storiti mogel.

4. Učitelj ne sme s svojim ukom prenašlo postopati. Učenci — bistré glavice — res veliko zapomnijo, toda, če se jim preveč, čez zmožnost naloži, kmalo omagajo, ter prvo in zadnje le površno znajo, ali pa še popolnoma pozabijo.

5. Mora učitelj svoje učence tudi večkrat z mnogimi izgledi k pridnosti buditi. Posebno se to lahko zgodi, kjer so namešane šole, kakor je, postavim, na deželi, kjer prvinci in večji, mlajsi in starji, učenci in učenke skupaj hodijo. Ko prvinci vidijo toliko in toliko svojih tovaršev in tovaršic, ki že veliko znajo in razumijo, in če jih tukaj še učitelj s pravo besedo k posnemanju uname, — si bodo gotovo vse prizadjali, da bi tudi oni dobro napredovali in jih zahajali.

A. Praprotnik.

Jezikoslovna opazka.

Od davnej že se je vrnila u Slovenščino razvada, govoriti in pisati u 1. sklonu možkega spola edinobroja „oče.“ To nikakor ni pravilno. „Oče“ je klicavnik samostavnega imena „oča.“ Reči in pisati se mora u *pervem* sklonu edinobrojnem: oča (der Vater), postavim: Oča je hišni glavar; moj, tvoj, njegov oča pride ali pridejo; oča in brat sta ondi, i. t. d.

Kader se pa *klīče* ali *prosi*, to je, u klicavniku edinobrojnem, je pa pravilno reči in pisati: oče; postavim: Oče, kje ste? Čujte, oče! Ljubi oče, dajte mi to! Torej je prav u molitvi: „Oče naš, ki si u nebesih.“

Korenika tega slova je staroslovenska slovka ot (pomeni od ali iz); tej pridjala se je možka oblika ac, in postalo je slovo otac (Jugoslavenom običajno). Iz tega, menda po prestavi pismén *a* in *c* izraslo je *otca* ali *oča*. (Tudi u Serbšini je 1. sklon *otac*, 5. pa ali klicavnik *otče*.)

Tako uči slavni *Dobrowsky* (Slavin p. 125 in 127.) Tudi *Murko* pravi, da v *pervem* sklonu je boljši *oča* kakor *oče* (Gram. p. 23.) Ta razložek je važen, tedaj bi bilo želeti, da bi slovenski pisatelji ga ne zanemarjali. Tudi bolj izver-

stni pisatelji stare dôbe pisali so tako pravilno. Na priliko:
Val. Vodnik pravi:

Me radi povsod imajo,
Me oča, mati sprejmajo.

(Krajnska čbel. III. str. 85.)

Oča mi svetvajo,
Svetvajo mati, i. t. d. (ib. IV. str. 6.)

Franc Prešern tudi o tem pravilno piše:

To je zvedil oča stari,
Stari oča, sivi mož.

(Pesme str. 39.)

Dal kerstiti je oča glavo sivo.

(str. 182.)

Dosegel oča zmage ni sloveče.

(str. 189.)

Tudi drugi pisatelji, *pravilno* pisaje, razlikujejo *oča* in *oče*; posebno u narodnih pesmih nahaja se pogostoma ta važni razloček. —

Pri tej priliki razodenemo tudi željo, da bi se u Slovenščini saj u nekterih slovih rabil in pisaril tudi *peti* sklon ali *klicavnik*, kakoršen je bil u *Staroslovenščini* in kakoršnega še dan današnji upotrebujejo bratje Jugoslaveni.

Takó se bere u *Staroslovenščini* *peti* edinobrojni sklon možkega spola: *rake, sine, jarme, dome* (Glagolita cloz. p. 54.) In na 55. strani pravi dalje učeni *Kopitar*, „da *klicavnik* prvega sklanjanja gre *pravilno* na *e*.“

Ravno tako upotrebujejo Jugoslaveni vsi klicavnika možkega u edinobroju na *e* izhajajočega (tej *Slovnice* ilirske): tedaj bi bilo prav, ako bi tudi *slovenski* pisatelji u književnem jeziku vpeljevali in rabili tacega klicavnika. Saj se moramo mi tako dolgo zanemarjeni in ponemčeni Slovenci od *ostalih slovanskih* bratov učiti, *pravilno* in u *duhu slavenskem* misliti in pisati, če ne, homo vedno le nemško pisarili s slovenskimi besedami (kar se dozda — da ne zamerijo slov. pisatelji — največ godi.) Verli domoljub, gosp. Matija *Majar*, je že pred letmi modro izgovoril: *Slovenci*, po književno ilirsko pisuči, naj se, *kakor vsi ostali Slaveni*, vokativa služe!

Kaj mislite tedaj, vlastenci mili, ko bi mi Slovenci tudi tacega *klicavnika* (in še marsikaj drugega dobrega iz Starosloveščine in Slavenščine sploh) u naše pisanje polagoma vpeljali, ali bi se s tem ne približevali bratom ostalim? ali bi to ne bila tudi stopinjica k tako goreče zaželjeni vzajemnosti slavenski?

J. Š.

Ne muči živali!

Matiček je imel veselje, vboge ptičice mučiti. Kolikokrat so ga njegov oče, kolikokrat g. učenik zavolj tega svarili; ali Matiček se je temu le posmehoval, in si je mislil: „Naj terpi ptica, saj mene ne boli, le neumno ptico. Enkrat je prošel Matiček zgodaj na polje. Tu vidi lepe seničice, kako semtertje letajo. Neusmiljeni popade kamen, ter revico ž njim do smerti vbije. — Ha, ha, ha, že dobro! si je mislil, ena je že mrtva. Zopet vzame kamen, in ljuča na bližno drevo. Tako si dolgo čas krati. Ene pet jih je bil pokončal. Alj Bog dolgo tega ne terpi. Naenkrat se na nebu črni oblaki kažejo. Dež z curkom lije. Matička strah in groza objide, ko jeme tudi bliskati in treskati. Gre pod bližni hrast, misleč, tako dolgo tu ostati, dokler gerdi oblaki prejdejo. Domislil se je pa, da je bral, da se o času treskanja ne sme pod drevesom stati. Gre — al še ni bil daleč od drevesa, pod katerem je prej stal, in — tresk — vdari v hrast, da se zruši. Zdaj vidi Matiček, kako milostlivo ga je Bog očeval, in obljubi, nikdar več živali mučiti.

Otroci! žival občuti kakor človek, torej velik greh ima, kdor jo terpinči.

Ludvik Tomšič, učenc.

Svojglavec.

„Oh mamika, oh mamika, kako zlo sim bolan! Ne veseli me voziček, ne petje, tudi jez ne, ki sim ga dopoldan na ledinčici napravil.“ „Pojdi ino koj v posteljco se mi vleži. Poslala bom po zdravnika, da ti berš pomaga, dete! gotovo ti bo prav dobrih zdravil dal.“ „Ne mamika! ne mamika! nočem zdravil; saj vem

da mi ne bodo dišale.“ -- „Oj le vzemi jih, da ti odleže ino se kri utolaži, — oh! kako vročo glavo imaš, kaj te nek kuha!“ — Zastonj so matrne prošnje; svojeglavni Tinek se ne da pregovoriti. „Oh sinek! oh sinek! kaj bo s teboj! kamo te bo svojeglavnost spravila! Boš vedil, kako se boš kesal, ali prepozno ti bo.“ Žalibog! matrne besede so se in še prehitro so se vresničile. Ko jesen iz drevja perjice padati jame, Tinek le huje in huje hira. Rad bi bil še tako grenke zdravila pil; pa zamujeno je bilo. — Že ga pod zelenoj gomiloj červi glodajo. T. Dernjač.

Učiteljska hranilnica.

Misel, ki je jo g. C. iz Krajskega v 20. č. „šols. prijatelja“ sprožil, je kej lepa in hvalevredna: naprava „učiteljske hranilnice“, je tako imenitna in potrebna reč, da bi se je imeli vsi gg. učitelji in vsi prijatelji naših ljudskih šol na vso moč poprijeti. Kaj hočemo početi s našimi ljubimi Slovenci, ako jih po mogočosti ne omikamo? Prava, keršanska omika pa ni mogoča brez dobrih šol, — dobrih šol pa ne moremo si napraviti brez dobrih učiteljev. Učitelji hočejo pa tudi živeti, hočejo živiti tudi svojo ljubo družino, hočejo na stare dni saj za potrebo oskerbljeni biti. Naše c. k. vis. ministerstvo se lepo in po očetovsko trudi, v resnici žalostni stan ljudskih učiteljev zboljšati, tudi naše srenje po mestih in po deželi so že — čast jim bodi! — veliko storile za revne učitelje, — pa vendar vse ne morejo le ptuji storiti: „Sam si pomagaj in Bog ti bode pomagal!“ Učitelji napravite si učiteljsko hranilnico! Pa posamezne moči so slabe, potegnite vkup in zjedinenimi močmi lahko pojde: „Zerno do zerna pogača — kamen do kamena palača.“

Pervo zernce je že vsjano — zlahtni sejavec so znani nar bolji prijatelj in oče ljudskih učiteljev, čast. gosp. Šim. Rudmaš, c. k. šolski svetovavec na Koroškem.

Oni so spisali knjigo: „*Beiträge aus der allgemeinen Unterrichts- und Erziehungslehre zu dem in den k. k. oesterreichischen Schulen vorgeschriebenen Methodenbuche*“, so jo dali letos pri g. Leonu tiskati na svoje troške in so ves denar,

ki se bo za to rozprodano knjigo nabral, za to odločili, da bi se ž njim revni učitelji in njihovi sinovi podpirali.

Lejte! lep začetek učiteljske hranilnice!

Delje so g. *Rudmaš* ovi svoj namen javno razglasili in vse prijatele ljudskih šol in ljube mladine serčno naprosili, da bi jih pri tem svojem početju blagovoljno podpirali. In res! milostlj. knjezoškof *Adalb. Lidmanky* so hitro podarili 20 fl., g. *Leon* 15 fl., g. *Liegl* 10 fl. in še več družih gospodov je poslalo vsak po svojej moči. Vsaka trohica se s veselim sercom pri g. *Leona v Celovcu* sprejema, in se pri priči v tukajšno shranilnico posila. Bog daj, da bi istina skoraj narastla, — obresti se bojo obračali na podporo bornih pa pridnih učiteljev!

G. *Rudmaš* so zraven še tudi obljubili, vsako leto v te namen kej v učiteljsko hranilnico plačevati, ako se s božjo pomočjo na noge spravi.

Učitelji po nemških deželah imajo več tacih naprav; ali bi ne bilo dobro in modro, če bi si tudi učitelji slovenskih kronovin *vsí vkup* napravili edno učiteljsko hranilnico?

Še enkrat toraj: ljubeznive serca in zjedine ne moči so močne, veliko premorejo, — človek sam je posekan hrast. —

Postave za to učiteljsko hranilnico bi se lekko osnovale, — samo to je treba, da gg. učitelji vsih slovenskih kronovin po časopisih na znanje dajajo, da je jim za to reč v resnici kej mar. —

V redništvo.

Društvo sv. Mohora.

♦. II. del „Djanja Svetnikov“ je že v Celovcu — se ravno veže, — v 2—3 tednih ga bomo razpošiljali. Še enkrat naznanujemo, da se bo II. del „Dj. Sv.“ le samo tistim gg. družtvenikom poslal, ki so letnino za 1854 že plačali. Kdor tega še ni storil, naj tega ne zamudi!

Pri tej priložnosti tudi pristavimo, da se bo „*Glasnik slov. slovstva*“ celoletnim Bčelinim naročnikom s prihodnjimi družtvenimi knjigami razposlal.